

A HÁZKÖRÜLI KERTEK HASZNOSÍTÁSÁNAK NÉHÁNY SAJÁTOSSÁGA A MAGYAR-SZERB HATÁRMENTI TÉRSÉGBEN

SOME CHARACTERISTIC ATTRIBUTES OF GARDENING IN INNER SETTLEMENT GARDENS: A CASE STUDY FROM THE CROSS BORDER REGION OF HUNGARY AND SERBIA

Kalmár Rita¹ – Farkas Jenő Zsolt²

¹tanszéki mérnök, Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar, 6000, Kecskemét,
Erdei F. tér 1-3., kalmar.rita@kfk.kefo.hu

²tudományos munkatárs, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományos Központ Regionális Kutatások
Intézete, 6000, Kecskemét, Rákóczi út 3., farkasj@rkk.hu

ÖSSZEFOGLALÓ

Jelen tanulmányunk keretében azt kívánjuk bemutatni, hogy a magyar-szerb határmenti térségben milyen intenzitással és milyen formában hasznosítja jelenleg a lakosság a rendelkezésére álló ház körüli kerteket, illetve ezek milyen szerepet játszanak az önellátásban és a jövedelemtermelésben. E cél elérése érdekében véletlenszerű nem reprezentatív mintavétellel kérdőíves felmérést végeztünk, amely három-három településre terjedt ki a határmenti HU-SRB IPA program mindkét oldalán. Az összesen 400 kérdőív eredményeiből nemcsak egy állapotot kívánunk felrajzolni, hanem az eredmények tükrében ajánlásokat kívánunk megfogalmazni a belterületi kertek és művelőik lehetséges vidékfejlesztésbeni szerepét illetően, különös tekintettel a helyi önellátás, a rövid ellátási láncok, valamint a speciális kézműves termékek kérdésére.

SUMMARY

In this study we would like to explore the main characteristics of the gardens and gardening in the Hungarian-Serbian cross-border region. We only concentrate to the gardens around the houses and because of that our primary target is to determine what is the role of these gardens in own consumption. Beside that we also investigated the income from gardening activity. To achieve this, a non-representative random sample survey was carried out which covered three settlements (two towns and four villages) on both sides of the HU-SRB IPA cross-border program. A total of 400 questionnaire was filled out by local people. Based on the survey results we wish to evaluate potential rural development pathways in local self-sufficiency, in short supply chains, and in special handcrafted products.

BEVEZETÉS, IRODALMI ÁTTEKINTÉS

A vidékfejlesztésben az önellátás kérdésével, annak megszervezésével kétféle összefüggésben találkozhatunk. Az első – nevezzük „makroszintű”-nek – a térségi önellátás kérdése, amely egy régió, kistérség, esetleg egy település helyi termékekkel való ellátását jelenti. Ebben az irányban számtalan program indult mind az Európai Unióban, mind Magyarországon. Ezek sikere nagyon változó és számos kérdés is felmerül velük kapcsolatban, mint például az, hogy egyáltalán mit tekinthetünk helyi terméknek, mekkora az a földrajzi terület, ami egy áruhoz kapcsolható. A kérdéskör az EU 2014-2020-as KAP reformtervezetében is megjelenik, ahol a tagországok a ’rövid ellátási láncok’ tematikus alprogram keretében kezelhetik ezt a problémát. Itt el kell mondani, hogy ez az intézkedés alapvetően nem a helyi élelmiszer előállításra helyezi a hangsúlyt, hanem a termelő és a végfogyasztó közötti út szereplőinek a számát igyekszik csökkenteni.

Az önellátás kérdése a vidékfejlesztésben „mikroszinten” is felmerül az egyén, vagy a család saját ellátásának kapcsán, amely lényegében a házkörüli termelést jelenti. A problémakör természetesen nemcsak vidékfejlesztési kontextusban értelmezhető (itt elsősorban az életkörülményeket értjük), hanem ehhez szorosan kapcsolódva szociális-jövedelmi (gazdasági jólét) szempontból is. Ezt mutatja, hogy az Eurostat 2007 óta a SILC (Statistics on income and living conditions) kiadványokban külön figyelmet szentel a saját fogyasztásra termelt áruknak és szolgáltatásoknak, valamint az ezekből származó jövedelemnek (Paats-Tiit, 2010).

Az Eurostat-os felmérések szerint az önellátásra való termék és szolgáltatás előállítás alapvetően az élelmiszerek esetében értelmezhető. Az adatok alapján a hazai háztartásoknak 4,9 %-a termel saját fogyasztásra, és ez a teljes jövedelmük 0,25 %-át jelenti (Paats-Tiit, 2010). Ezzel a tagországok közötti összevetésben a sereghajtók között vagyunk, hiszen például Észtországban az első mutató 52 %-ot ér el, míg a második mérőszám Litvániában a legmagasabb 2 % feletti értékkel.

Ez a nemzetközi összevetés is alátámasztja azt a hazai trendet, amely az 1990-es évek eleje óta a házkörüli termelés (és a 60-70-es években népszerű hobbikertek) visszaszorulását mutatja. Napjainkban mintegy 200.000 hektárra tehető a zártkertek területe Magyarországon, melyek „a hazai agrárium aranytartalékának tekinthetők” (www.kormany.hu). Az elmúlt 15-20 évben azonban a zártkertek tulajdonosai elszoktak a kertjeik művelésétől, valamint az állattartástól. Különösen igaz ez a városi kertekre, hiszen a rendszerváltás után megjelenő nagy élelmiszerkereskedelmi láncok, hipermarketek bőséges és folyamatos ellátást biztosítanak a városi fogyasztóknak zöldség-gyümölcs és húsfélékből is. A kertek zömét parkosították, élve dísznövényekkel és egynyári virágokkal telepítették be. A folyamattal együtt járt a kertek műveléséhez szükséges szaktudás elvesztése is, az idősebb tapasztalt korosztály már nem tudja tudását átadni a városba áramló fiataloknak. A vidéki kisebb városok fiatal kerttulajdonosaiban viszont az utóbbi időben felmerült az igény a kertműveléshez szükséges tudás, információ megszerzésére, felismerték a zártkertekben rejlő lehetőségeket. Ezt a szemléletváltozást igazolják az utóbbi években elindult és sikeresen működő, a helyi termelést és értékesítést ösztönző, a háztáji kiskerti gazdálkodás újraélesztését segítő programok is.

A kiskertek művelése során az elsődleges cél a saját szükségletek kielégítése, s ha a rendelkezésre álló művelhető terület mérete elegendő nagyságú, akkor a saját szükségleten felüli árutermelés is cél lehet. A termelési szerkezet kialakításánál a kert méretéhez alakított vetésszerkezet, vetésforgó és a helyes fajtaválasztás és növénytársítás alapvető fontosságú (Salamon et al, 2011). Ahhoz, hogy akár az amerikai Smart Gardener kerttervező szoftver által a már 40 m²-es terület hatékony megművelésére alkalmas parcellákat tudjanak a kiskertek tulajdonosai kialakítani a szaktudás elengedhetetlen (www.agrartermelo.hu). Ehhez nyújthat majd segítséget a Magyarországon a tervek szerint 2014-ben induló, a háztáji kertet művelők munkájához szakmai támogatást nyújtó háztáji agronómusok hálózata (<http://vmhaztaji.hu>).

ANYAG ÉS MÓDSZER

A kutatás a Kecskeméti Főiskola Kertészeti Kara, valamint a Szántóföldi és Zöldségnövény-termesztési Kutatóintézet (Novi Sad, Szerbia) közös Magyar-Szerb Határmenti IPA pályázatának keretein belül valósult meg. A projekt célja, hogy mindkét ország viszonyai között a két kutatóintézet kidolgozzon egy-egy házkörüli termelési modellt, mellyel optimalizálható a családok önellátása, és a piaci értékesítésből még kiegészítő bevételre is szert tehetnek. Ennek a nagyobb kutatásnak egyik eleme volt egy vidékfejlesztési vizsgálat, ami azt a célt tűzte ki maga elé, hogy empirikus eszközökkel felmérje a programterületen a házkörüli kertek szerepét az önellátásban és a jövedelemtermelésben.

A felmérés keretében mindkét oldalon 200-200 db kérdőív került kitöltésre. A határ két oldalán 3-3 településen történt meg a felmérés, melyek jogállásukat tekintve egy-egy városból és két-két községből álltak (a magyar oldalon Tiszakécske, Fülöpháza és Borota szerepeltek a mintában.) A mintavétel mind Szerbiában, mind hazánkban véletlenszerű volt, és semmilyen szempontból nem tekinthető reprezentatívnak. Éppen ezért a feldolgozás során csak egyszerű statisztikai elemzési módszereket alkalmaztunk, szignifikancia vizsgálatokat

nem végeztünk. A szerb oldalra vonatkozó adatok és néhány megállapítás forrását Branislav Vlahović-nak a projekt keretében elkészített elemzése adja (Vlahović, 2013).

EREDMÉNYEK

Az első vizsgát kérdésünk arra vonatkozik, hogy fontosnak tartják-e megkérdezettek az ilyen típusú kertkultúra propagálását és elterjesztését különösen a fiatalok körében. A válaszok mindkét országban azt mutatják, hogy szükség van erre a tevékenységre, hiszen Magyarországon 99%, Szerbiában 96% gondolja így. A szerb oldalon az idősebb korosztályhoz tartozó válaszadók adtak nemleges választ, helyette inkább elsősorban azt ajánlották, hogy a helyi termelőket kellene a modern termelési módszerekkel megismertetni, kifejezetten az organikus, vagy ökotermesztés területén (Vlahović, 2013). Összefoglalva tehát, úgy gondoljuk, hogy a vidéki társadalom a mai napig hasznosnak és fontosnak tartja a ház körüli termelést, annak napjainkban történt háttérbe szorulása ellenére is, hiszen ezek a kertek nemcsak az önellátás, vagy a jövedelemtermelés szempontjából fontosak, hanem szerves részei a településeknek is.

A második elemzett kérdéscsoportunk arra irányult, hogy megvizsgáljuk mennyire elterjedt még ez a termelési mód, mekkorák ezek a kertek, és melyek a legfontosabb termesztett növények. Az első kérdésre mindkét oldalon nagyon magas arányban kaptuk azt a választ, hogy rendelkeznek házkörüli kerttel (házánkban 83,5 %, Szerbiában pedig az összes megkérdezett háztartás). A szerb oldalon tapasztalható magasabb arányt annak tudhatjuk be, hogy a multinacionális kiskereskedelmi láncok még nem elterjedtek, így a hagyományos kiskereskedelemnek és a piacoknak nagyobb szerepük van az agrárkereskedelemben. Emellett fontos szempont lehet az is, hogy ugyan a magyar vizsgált településeken is magas a munkanélküliség aránya, de a szerb oldalon ennek akár a kétszerese is lehet. Emiatt és a mezőgazdaság más típusú tulajdonviszonyai, illetve a szociális rendszer eltérései miatt az agrártermelés önfoglalkoztatásban betöltött szerepe napjainkban még sokkal jelentősebb.

A házkörüli kertek nagyságában szintén a szerb oldal vezet, hiszen az átlagos művelt kert nagyság 854 m², míg ez az érték hazánkban csak 730 m². A nagyság és darabszám megoszlást az alábbi tábla mutatja:

1. táblázat: A házkörüli kertek mérete

Kert mérete (m ²)	Szerbia (%)	Magyarország (%)
-300	30	30
301-600	25.5	17
601-900	13	9.5
901-	31.5	26.5

Itt azt kell megjegyeznünk, hogy egy átlagos 4 fős család zöldség és gyümölcs szükségletének jelentős részét művelési módtól és szakértelemtől függően egy 200-400 m²-es kert már biztosítani tudja. Ez lényegében azt jelenti, hogy mindkét országban jelentős potenciál rejlik a közvetlen házkörüli termelésben, amit ha figyelembe vesszük a terület általános szociális helyzetét (járulékosok aránya, foglalkoztatottság, munkanélküliség), akkor azt mondhatjuk el, hogy mindenképpen érdemes lenne a helyi vidékfejlesztési tervezésben e területtel foglalkozni. Ezeket a termelőket és termékeiket be lehetne kapcsolni egyfajta rövid értékesítési láncban a helyi közkonyhák és éttermek ellátásába is, illetve speciális kézműves termékek alapanyagául is szolgálhatnának, melyek a térségi, de akár a nemzetközi agrárkereskedelemben is helyet kaphatnak, a vidéki közösségek javára fordítva így a globalizációt.

A termelt növények esetében alapvetően hasonló eredményeket hozott a felmérés mindkét oldalon. A legnagyobb számban a kertekben zöldséget, vagy zöldséget és gyümölcsöt termelnek. Nagy eltérés mutatkozott viszont a dísnövények tekintetében, amelyek megjelenése a szerb oldalon az adatok alapján nem jellemző. Úgy gondoljuk azonban, hogy itt módszertani eltérés állhat inkább a háttérben, mint valós különbség. A hazai felmérésből megállapítható, hogy a 300 m² alatti területű telkeket a tulajdonosok gyepesítik és évelő dísnövényeket telepítenek, leggyakrabban tuja féléket. A nagyobb méretű telkeken jellemzően jól elkülöníthető egy parkosított első kert virágokkal és a zöldség-gyümölcs termesztéssel hasznosított „hátsó” kert. A termelés szerkezetét az alábbi táblázat mutatja be:

2. táblázat: A termelés szerkezete

Termesztett növények	Szerbia (db)	Magyarország (db)
Zöldség	140	149
Gyümölcs	20	112
Vegyesen	80	103
Dísnövény	10	82

A következő kérdéscsoportban azt kívántuk körbejárni, hogy a termékek mekkora hányada kerül a házkörüli kertekből a család asztalára és mekkora piaci értékesítésre, illetve ebből a család havi jövedelmének kb. hány százaléka származhat, valamint, hogy milyen csatornákon történik az értékesítés. A szerb oldalon a megkérdezettek 18,5 %-a értékesített a kertjében termelt növényekből és ezt kivétel nélkül a helyi piacon tették. A magyar válaszadóknak csak 13 %-a adja el valamilyen formában a felesleget, illetve két esetben kifejezetten eladásra termeltek (az előállított termék 90-95%-a nem a saját felhasználást szolgálta). A Bács-Kiskun megyében felvett kérdőívek esetében azt is megkérdeztük, hogy becslésük szerint a havi jövedelmük hány százaléka származhat e termékek értékesítésből, amely átlagosan 10 %-ra adódott (csak az eladásra is termelőket figyelembe véve). Az árak piacra kerülésének módja változatos képet mutat, hiszen 15 esetben vegyes formában (piacon és háztól), 6 esetben csak háztól történik eladás, míg 3 válaszadó úgy nyilatkozott, hogy felvásárlók veszik meg a felesleget, de szerepet kap a közvetlen terménycsere is a szomszédok között.

Az előbbi kérdéskörhöz szorosan kapcsolódik az a kérdésünk, amely azt próbálta meg kideríteni, hogy a család zöldségekkel, gyümölcsökkel történő ellátásában mekkora szerepet kapnak ezek a házkörüli kertek. A szerb oldal válaszadóinak 59,5 %-a gondolta, úgy, hogy kielégíti a felmerülő igényeket, míg a magyar oldalon ez az arány csak 30,5 % volt. A különbség adódhat a kertek nagyságából (Szerbiában ezek nagyobbak), és a termelési szerkezetből is (nálunk a dísnövények nagyobb hangsúllyal jelennek meg). Természetesen mindkét térség adataiból látszik, hogy a teljes szükséglet előállítása nem lehetséges, hiszen lehetnek olyan speciális igények, melyek termelése nem megoldható, illetve túlságosan munkaigényes, vagy költséges lenne, így nem érné meg vele foglalkozni (Vlahović, 2013).

Fontos kérdése volt a kérdőívnek a termelés módjára irányuló adatgyűjtés, melyből csak egy elemet a műtrágyák és növényvédőszeres használatára vonatkozót emeltünk át jelen elemzésünkbe. Mind a szerbiai, mind a magyar adatok alapján azt láthatjuk, hogy ezek alkalmazása elterjedt, hiszen a szerb oldalon a megkérdezettek 66 %-a, míg hazánkban 32 %-a használja ezeket a szereket a kertjében. Ez azt mutatja, hogy a megfelelő hozamok elérését, és a kártevők elleni védekezést már ilyen kisméretű gazdaságok esetén is fontosnak tartják a tulajdonosok. Ugyanakkor például a növényvédőszeres általános alkalmazása azt is jelenti, hogy az ilyen kertekben előállított termékeket nem lehet ökológiai gazdálkodásból származónak, pláne nem bioterméknek tekinteni. Így a felhasználásukkor ennek megfelelően

kell eljárni, a belőlük készült termékek élelmezésügyi vizsgálata, ha szűrőpróba szerűen is, de szükséges.

KÖVETKEZTETÉSEK

A házkörűli kertek művelése a vizsgált térségben szinte általánosnak tekinthető, ugyanakkor a túlzott általánosítástól óvakodnánk, és azt gondoljuk mindkét országban jelentős térségi különbségek lehetnek e tekintetben. A lakosság szerint fontos lenne az ilyen ismeretek átadása a fiatalabb generációnak. Különösen igaz ez a biotermesztési gyakorlati fogások elsajátítására, amelybe a térségben működő agrár- és kertészeti oktatási intézmények bemutatókertjeit be lehetne kapcsolni a kialakítandó oktatási rendszerbe. Ez különösen azért fontos, mert az egyre egészségtudatosabbá váló lakosság (különösen a fiatalabb generációk) olyan tudás birtokába kerülnének, mellyel aktívan tehetnének egészségük megőrzése érdekében.

Eredményeink szerint a kertek átlagos nagysága lehetővé teszi az önellátás melletti árutermelést is, amely helyi eredetű árualapot biztosíthat a közétkeztetés, a vendéglátás és a turizmus számára, illetve helyi receptek alapján készült kézműves termékek alapja is lehet. E szolgáltatásokhoz és termékekhez kapcsolódóan a rövid ellátási láncok helyi kialakítására, megszervezésére is szükség lehet, amelyet a helyi vidékfejlesztési programok részévé kellene tenni, hiszen a lakosság széles tömegei tudnának ebbe bekapcsolódni, mely jelentősen javíthatna is életkörülményeiken és a gazdasági helyzetükön. Emellett lehetővé tenné ezen esetlegesen hosszú idő óta munkanélküli emberek számára, hogy újra a közösség szempontjából „hasznosnak” érezzék magukat és esetleg vissza tudjanak kerülni a munkaerőpiacra is.

A megtermelt áru és az ebből készült termékek minőségének, és élelmezérbiztonságának a vizsgálatára az elterjedt műtrágya és növényvédőszer használat miatt figyelmet kell fordítani. Itt megoldás lehet, hogy térségi laborok felállításával folyamatosan lehetne ellenőrizni e termékeket, hiszen a helyi előállítás nem jelent automatikusan jó minőségű árut is egyúttal.

A vidékfejlesztésben tehát az új 2014-2020-ra szóló időszak prioritásaihoz kapcsolódva mind a rövid ellátási láncok tematikus alprogramját, mind az élelmezérbiztonság előtérbe helyezését, mind a 6. prioritást a vidéki térségek fejlesztését, a munkahelyteremtést célzó intézkedéseket éritnheti egy a házkörűli kertek termelésére épülő komplex program, amely ugyan kis léptékű térségi fejlesztéseket jelentene, de erős multiplikátor hatásai lehetnek egy-egy település, vagy mikrotérség vonatkozásában.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Vlahović B. (2013): Survey results. Faculty of Agriculture, Novi Sad, kézirat, pp. 1-32.
2. Paats M. – Tiit E-M., (2010): Income from own consumption. In: Atkinson A. B. – Marlier E. eds. (2010): Incom and living conditions in Europe. Eurostat Statistical Books, pp. 179-194.
3. Salamon L. – Tell I. – Kacz K. – Hegyi J. (2011): Növénytermesztési ágazatok ökonómiája. DE – NYME – PE. 30.p.
4. www.agrartermelo.hu, letöltés ideje: 2013.09.29.
5. <http://www.kormany.hu/hu/videkfejlesztési-miniszterium/hirek/haztaji-agronomusok-segitik-majd-a-kiskertet-muveloket>, letöltés ideje: 2013.09.29.
6. <http://vmhaztaji.hu>, letöltés ideje: 2013.09.29.